

העולם אחרי אושוויץ

מילים / מאיר ויזטלר

1

מה היתה המילה שואה
שנתיים לפני השואה?
היא היתה מילה לרעש גדול,
משהו עם המולה.

מה הייתה המילה חורבן
שנתיים לפני החורבן?
מילה לתאר דבר לא טוב,
שהלוואי ולא יבוא.

שנתיים לפני החורבן
לא קראו לחורבן חורבן
שנתיים לפני השואה
לא היה לה שם.

...כך עוברים עלי הימים והלילות, חודשים ושנים. כבן אמיתי בורח אני מעצמי, ואל
עצמי אני שב. לפנים אהבתי להתבודד הרחק משוב בני אדם, להתייחד עם אושוויץ
ביקשתי. עכשיו אושוויץ לפתחו של אדם רובצת. באשר האדם שם אושוויץ, כי לא
השטן יצר את אושוויץ, אלא אני ואתה... האדם.

מתוך: ק. צטניק, צופן אדמע, תל אביב 1987, עמ' 120-121.

2

אכן, שום קול גואל לא יצא מאושוויץ ולעולם לא יישמע. ואולם, אנו שומעים קול
מצווה, וקול זה נשמע שם גם בהתחלה, אף שהיה זה קול דממה דקה... ליהודים אסור
להנחיל נצחונות להיטלר לאחר מותו.

מתוך: אמיל פקנהיים, "האמונה היהודית והשואה", על אמונה והיסטוריה, ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים
תשמ"ט, עמ' 168.

3

שער הכניסה
למחנה אושוויץ

4

בהיותו במחבוא מתחת לאדמה, יחד עם עוד ארבעה עשר יהודים, כתב יהושע שכנר מפולין ביומנו:

נקווה, שלמרות הקזת הדם האיומה הזאת, לא ייעלם העם היהודי. כך אני רוצה להאמין. עוד יורגש הכוח של העם המפוזר בחלקי תבל שונים, והוא ינקום את נקמת דמם של אחינו ואחיותינו...

ואולם, אני מאמין ומקווה שרוח חדשה תנשב בעולם ותיטיב עם הכל. ואנשים מכל קצווי תבל יעלו כעולי רגל לאירופה, לחבלי ארץ אלה, לפקוד את קברי האחים. ביראת כבוד ובראש מורכן יעמוד המבקר, העיניים דומעות, יראה וישמע. ויניח זר פרחים. ויאמר קדיש. מתוך: יהושע שכנר, מחכים ללנק - יומן מהבור, ירושלים תשס"ט, עמ' 143.

5

ברוך מילך שהה אף הוא במסתור בפולין, וכתב מכתב צוואה שאותו ביקש להעביר לבן דודו בארץ, בו הוא מתייחס לתובנות חדשות שאליהן הגיע בעקבות האירועים והחוויות שחווה:

1944

בית סוהר אכזרי,

בן דודי היקר!

אני כותב אליך מכתב זה כנידון למוות לפני ההוצאה להורג. כזה הוא מצבי כעת. אני משביע אותך מראש שתמלא את כל בקשותי, כפי שיורו לך חכמתך ומצפונך, לאחר שתקרא את מה שכתבתי בדם לבי במחברות האלה. ייתכן שההשבעה מיותרת, מאחר שאני משוכנע כי תדע כיצד לנהוג לאחר שתלמד על אודות הטרגדיה שלנו, ועל מות אשתי האהובה שכל כך חיבבת. [...]

ואולי כך רצה הגורל, שאתה, היחיד שנשאר מכל המשפחה, תהיה היורש והמוציא לפועל של צוואתנו, כמו יתר היהודים הנמצאים אתך שם, שלכל אחד מהם הייתה משפחה באירופה. בוודאי יגיעו אליכם עוד מחברות כאלה, רוויות בדמעות של דם. אספו את כל אלה והשליכו בפרצופו של העולם כולו, אולי זה ייגע ללבם ויפתח את עיניהם לראות שהעולם יכול להיות שונה, שבני אדם טובלים לשווא ושהגיעה העת לסיים את נדודי העם היהודי.

אין פתרון אחר לבעיה היהודית...

כפי שידוע לך התרחקתי באחרונה מהציונות, אבל במלחמה הזאת נפקחו עיני. העם היהודי, בעל התרבות העתיקה בעולם, לא יכול להיעלם. הוא טרם מילא את שליחותו [...]

היהודים זקוקים לחירות, ולזאת לא יזכו בגולה, באוגנדה או בבירוביג'ן. רק בפלשתינה יזכו לעצמאות ורק שם יוכל המשיח להופיע. צריך לעשות כל שבידינו כדי להשתלט על הארץ הזאת ולא לחכות לבואו של המשיח על חמור לבן...

אחרי המלחמה זכרו לקחת חלק במאמצי החברה האנושית לטהר את העולם מהרוע והאכזריות. זיכרו גם, שכל אחד מכם צריך לדעת לעבוד את האדמה ולאהוב אותה, כי זהו היסוד לחברה בריאה. אל תשקטו, עבדו יומם ולילה עד שתשיגו את המטרה.

מתוך: ברוך מילך, ואולי השמים ריקים, ירושלים תשנ"ט, עמ' 135-136.

המורה אברהם לוין נכלא בגטו ורשה וכתב ביומנו ב־16.6.1942:

6

כיצד שר טשרנחובסקי שלנו:
שחקי שחקי לחלומות
זו אני החולם שח-
עוד אאמין באדם וגם
ברוחו רוח עז

חרף כל מעשי הפלצות והאכזבות המרות, מאמין אני עדיין באדם, ואפילו באדם הגרמני, [...] סוף כל סוף, אם יכולים אנו עדיין לקוות ולצפות לעתיד בהיר יותר, הוא יכול לבוא רק אחרי שהאנושות תבין את האמת הישנה, הטבעית והמובנת מאליה, כי הקדושה העליונה ביותר עלי אדמות היא החיים [...].
הבנה זו חייבת לבוא והיא אף תגיע. קום תקום אנושות חדשה, אשר אליה ישתייך גם העם הגרמני.

מתוך: חוי בן ששון ולאה פרייס, דפים עלומים מיומנו של אברהם לוין, קובץ מחקרים ל"ג, יד ושם, ירושלים תשס"ג.

יצחק כהן יליד סלונקי, ניצול אושוויץ-בירקנאו, מביע בעדותו את התקווה:

7

שאהבת הזולת תתגבר על השנאה ועל היצרים, ושדבר זה ילמדו בעולם כולו. אני, ששרדתי יחידי מכל משפחתי, לא איבדתי את התקווה והאופטימיות, ואני מקווה שהאמונה באדם תמשיך ותתקיים.

מתוך: בשביל הזיכרון, 33, יד ושם, ירושלים 1999, עמ' 59-62.

יהודי יוצא מתוך
מסתור שנחפר
מתחת לביתו

8

כל עוד לא מאוחר, עלינו להגיע להכרה, שהשוואה איננה האובססיה של שארית הפליטה, וההתייחדות עם ששת מיליוני הקורבנות ולקח התקופה הם לא עניינם של אלה בלבד, שחזו את הנוראות מבשרם, אלא חלק מהזיכרון הקיבוצי הארוך של עם ישראל, ומקומה של השואה הוא בתודעה ההיסטורית של כל דור יהודי באשר הוא.

הכרה זו היא מן העיקרים של הזהות היהודית בתקופתנו, שכן בלעדיה ספק אם אפשר להגיע להזדהות אמיתית עם יהדות פוזיטיבית, חיה ויוצרת. יותר מתמיד תלוי עתידו של העם היהודי בהתייחסותם של היהודים אל עצמם ואל עברם, עם מורשתם המפוארת ועם הטרגדיה הנוראה, ובחשבון הנפש, המתחייב מתודעה היסטורית זו. אבל כיצד מטפחים מודעות כזו ואיך מעוררים חשבון נפש אישי ולאומי?

מתוך: אבא קובנר, לעכב את הקריעה, תל אביב 1998, עמ' 164.

9

אכן בכל דור ודור, ואחרי אושוויץ על אחת כמה וכמה, מוטל עלינו כפרטים, ומוטל עלינו ככלל, להגדיר מחדש את יהדותנו, לקבוע מחדש את שייכותנו ואת הזדהותנו עם גורלנו כעם [...]

מי ייתן, שהאופן והאיך, שבהם נחיה את חיינו כאן ועכשיו, שמעשינו והתנהגותנו יהיה בהם כדי לתרום לקירוב לבבות, להקשבה ולהתחשבות בדעות של הזולת, ומכאן לתחושת ה"ביחד" ושותפות הגורל בין כל חלקי העם, בארץ ובתפוצות – ומכל אלה תצמח ברכה לעם ישראל כולו. יחד עם זאת, תהיה בכך תשובה הולמת לכל אלה שאינם עמנו עוד, תשובה, שאותה חייבים אנו לאלה שנטבחו ונשרפו שם, וגם לאלה שנתנו את חייהם כאן, במלחמות על תקומתה וקיומה של מדינת ישראל.

מתוך: שרה זלוור אורבך, את אחי אנוכי מבקש, גל-עד, תל אביב תשס"ו, עמ' 77, 79.

10

ומה תהיה אפוא המורשת? ראשית, אולי נראה מה היתה המורשת הניצולים. היא היתה ניסיון להישאר אנושיים אפילו בתנאים לא אנושיים. אפילו בתוככי אושוויץ היו האנשים והנשים האלה מסוגלים לנהוג מתוך אומץ לב, נדיבות וחמלה. חתיכת לחם, מילה טובה, תפילה בשבת או חיוך, כל אלה, די היה בהם לחזק אסיר אחר. אחרי המלחמה יכלו הניצולים האלה לבחור בניהיליזם, בהֶדוֹנִיזִם, בנקמה אלימה או באנוכיות קיצונית סתם. הם יכלו לומר לעולם, "איננו חייבים לכם כלום, שילמנו את המחיר. עכשיו אנחנו רוצים ליהנות מן החיים ותלכו לעזאזל". היינו יכולים לומר כך. אבל תחת זאת בחרו הניצולים להדגיש את התקווה ואת הכבוד [...] ניצולים רבים באו לישראל ועל

אנדרטת זיכרון, באבי יאר

הריסותיהם של חיים רבים כל-כך הקימו מדינה חדשה, מדינה הדוגלת בכבוד ודוגלת באנושיות [...] המורשת שלנו נטועה במה שאנו קוראים "אהבת ישראל". ישראל המדינה וישראל העם. שום אדם אינו אוהב את ישראל כמו הניצולים. שום אדם. המורשת היא, שכל מה שיקרה לירושלים ובירושלים משפיע על היהודים כולם, בכל מקום שהם חיים בו, בכל מקום שהם חיים בפחד או בשגשוג. כשנשקפת סכנה לקהילה אחת, על כל העם, על העם כולו לגייס את מרצו, ולמהר לבוא לעזרתה. כשחלק מאתנו מגונה ואדם אחד מאתנו מושפל, על כולנו לשאת את קולנו במחאה. מניסיונו למדנו, ששום יהודי, אל לו להרגיש שהוא לבדו והוא נטוש. יהודי לבדו חשוף לספק ולסכנה. יחד אנו יודעים איך להתמודד עם סכנות, ומעל לכול, סכנת האדישות. אסור לאף יהודי להיות אדיש לגורלם של יהודים אחרים. אסור לנו לשתוק לעולם, וישראל זקוקה לקולנו.

אסור לנו להיות אדישים גם לסבלם של אחרים. גם זה חלק ממורשתנו המוסרית. כשבני-אדם סובלים עוול, כשהם נופלים קורבן לחברה או לגורל, אל לנו לבדוק את תעודות הזיהוי שלהם, אלא להציע להם את השתתפותנו. במילים אחרות, עלינו לעשות למען אחרים מה שאיש לא עשה למעננו. להביא לחם לרעב, קורת גג לחסר הבית, הגנה לחסרי הישע ותקווה למי שאיבדו כל תקווה. אנחנו, שהבריאה שכחה אותנו והבורא אולי נטש אותנו, חייבים להראות את אמונונו בשניהם. התקווה הזאת היתה לפנינו ותתקיים אחרינו בהיסטוריה. אנחנו, שבתוך הצריפים והחשכה ראינו את מי שמולכים אותנו אל המוות, את כל המעשים שנעשו בצו האויב, מעשים שהמוות שלט בהם, אנחנו עדיין מצהירים בכל נימי נפשנו על אמונתנו במסורת היהודית, כלומר, שכל מה שקשור בחיים מצוי בחיים, אפילו חיים שבריריים וחשופים לסכנה.

מתוך: דבריו של אלי ויזל בכנס הניצולים הראשון ביד ושם.

אפשר לומר, כי הזיכרון הטראומתי של השואה הוא אחד הגורמים המרכזיים, ואולי הבולט שביניהם, המזהים, מאחדים ומייחדים את היהודים בעיני עצמם, ובמידה רבה גם בעיני סביבתם בזמן הזה: היהודים הם עם ששרד מן הניסיון השיטתי-קיצוני העקבי ביותר שנודע בהיסטוריה האנושית [...] נראה שזיכרון טראומטי זה לא רק מסמן את היהודים

11

רוז'קה קורצ'אק
נואמת

קבוצה בעלת גורל משותף מיוחד, אלא גם מטיל עליהם, כלפי עצמם וכלפי סביבתם (וגם על סביבתם כלפיהם) חובה מוסרית בעלת דרגת תוקף של ציווי אלוהי ישיר, אף כי אינה נתפסת – דומה, גם בעיני יהודים דתיים – כציווי אלוהי, אלא כציווי המבטא את הקדושה של עצם הקיום כאדם וכיהודי. ציווי זה נטען אחרי השואה עצמה מיוחדת, שעל כן זהו גם תוכנו הכולל: להמשיך להתקיים קיום אנושי-יהודי, מתוך מודעות ברורה למהות המדויקת ולחומרה המלאה של האיומים העומדים נגדו, ומתוך נכונות להתמודד אתם....
מתוך: אליעזר שבייד, מאבק עד שחר, תל אביב תשנ"א, עמ' 162.

באיזו מידה יש לראות בשואה מאורע המעיד על תמורה כוללת בסביבת החיים של העם היהודי, ואיזה סוג של שינויים בהיערכות הפנימית והחיצונית של העם היהודי מתחייבים מן השואה? האם מדובר בריאוריינטציה המקיימת את הרצף ההיסטורי מתקופות קודמות, או במהפכה המנתקת את הרצף הקודם ויוצרת רצף חדש, גם מבחינת ההתייחסות אל העבר ההיסטורי ואל מורשתו?
מתוך: אליעזר שבייד, מאבק עד שחר, תל אביב תשנ"א, עמ' 166

12

בדברים שנשא אלי ויזל בפתיחת המוזאון החדש ביד ושם, במרץ 2005, אמר:

וכך אנו פוסעים במוזאון החדש. מה עלינו לעשות? לבכות? לא. איננו מנסים לספר את הסיפור כדי לגרום לאנשים לבכות [...] אם החלטנו לספר את הסיפור, זה מפני שרצינו שהעולם יהיה עולם טוב יותר [...] בסיפוריו של קפקא יש דבר מפחיד יותר [מאשר שליח שאינו יכול להעביר את המסר שלו] – השליח העביר את המסר, ודבר לא השתנה. השליח העביר את המסר. ומה התפקיד שלנו? עלינו להיות שליחי השליחים.
חתן פרס נובל פרופ' אלי ויזל.

13

הילד שרל נחמיה
אומר קדיש בפונאר